

חובותינו לדורות העתידיים וזעקת האילנות

ט"ו בשבט הוא אחד מאותם הימים החביבים אך הצנועים, המקשטים את הלוח העברי מבלי לזכות לתשומת לב יתירה, ודאי לא לעניין "פילוסופי". ט"ו בשבט הוא במקורו, ראש השנה לאילנות, אחד מארבעת ראשי השנה המוגדרים בהלכה. "ראשי שנה" אלה אינם אלא קביעות משפטיות המפרידות בין הזמנים למטרות הלכתיות שונות. בחיים המודרניים אנו משופעים במועדים כאלה, הקובעים למשל, שנתון לגיוס בצה"ל או לבית הספר, ראש השנה למס הכנסה, או יום הדין למכוניות: יום הטסט השנתי. בדומה לכך, יוצר ט"ו בשבט, שנתונים שונים לאילנות, במסגרת ההלכה.

מההלכה עבר ט"ו בשבט לתודעה הציבורית כיום ההצדעה לאילן. כצמחוני וטבעוני, חוגג אני את ט"ו בשבט כראש השנה לטבעונות. ט"ו בשבט מחזיר אותנו אל הטבע, אל איכות הסביבה, אל מצוות האקולוגיה שבשמירתן חיינו תלוייה. אולם, בכך לא די. נראה לי שבט"ו בשבט מתגלם עיקרון מוסרי חשוב ועמוק, אחד היסודות עליהם העולם עומד. עיקרון זה מהווה מוקד חשוב בהגות החכמים: חובותינו לדורות העתידיים.

הגנום והגיהנום

סיפורו של חוני המעגל ידוע לרבים. לפנינו דמות מופלאה של צדיק, שאביו שבשמים עושה את רצונו. הוא מתפלל וגשמים יורדים. רבי יוחנן מספר עליו סיפור שללא ספק יש בו יותר מקורטוב של ביקורת (תענית כג ע"א): "פעם אחת היה מהלך בדרך, ראה אדם אחד שהוא נוטע חרוב. אמר לו: זה לכמה שנים טוען פירות? אמר לו לשבעים שנה. אמר לו: כלום ברי לך שתחיה שבעים שנה ותאכל ממנו? אמר לו: אני מצאתי את העולם בחרובים, כשם שנטעו אבותי לי כך אטע אני לבני". הסיום ידוע. חוני ישן שבעים שנה כדי לראות את נבואתו של אותו נוטע תמים מתגשמת במציאות.

רעיון הזה חוזר במדרש אחר (תנחומא קדושים, ח). אחד מגיבוריו הוא דווקא אדריינוס הרשע: "מעשה באדריאנוס המלך שהיה עובר למלחמה והולך עם הגייסות שלו להלחם על מדינה אחת שמרדה עליו. מצא זקן אחד בדרך שהיה נוטע נטיעות תאנים א"ל אנדריאנוס: אתה זקן ועומד וטורח ומתיגע לאחרים? א"ל: אדוני המלך הריני נוטע. אם אזכה אוכל מפירות נטיעותי, ואם לאו יאכלו בני". הצד השווה שבשני הסיפורים מלמד אותנו, שנטיעת האילן נתפס אצל חז"ל לא רק כמבטא את מחויבותנו לדורות הבאים. אנו חתומים על מעין אמנה המקשרת את הדורות הקודמים למאוחרים. אנו חייבים להמשיך לנטוע כשם שנטעו הקודמים עבורנו.

מבחינה כלכלית, דומה גישה זאת, לעצתו של יועץ בבנק המציע לזקן להכניס את כספו לקרן נאמנות, כשאת הפירות ואולי אפילו את הקרן, יזכה לראות רק אחרי שנים רבות מדי. זאת, ללא ספק, השקעה כלכלית כושלת. את זאת מבינים יפה הפוליטיקאים המודדים את ההצלחה שלהם במחזור של ארבע שנים, מבחירות לבחירות. בתרבות ימינו, נשמעים דברי חז"ל על החובות לדורות העתידיים אבסורדיים. אולם, השאלה היא פילוסופית ולא רק כלכלית: האמנם יש לנו חובות מוסריים כלפי בני אדם שעוד לא באו לעולם, ואולי - אם לא נשמור על חובות אלו, כלל לא יבואו לעולם?! פילוסופים שונים, יורשים מלומדים של חוני המעגל, נותנים תשובה שלילית. הם חושבים שהטענה לפיה יש זכויות לאלה שטרם נולדו, היא בלתי מתקבלת על הדעת. לי נראית שהתשובה ההפוכה ברורה מאלה, דווקא כן! זאת הייתה לדעתי, תפיסתם של חז"ל, דעה שנתנסחה בצורות שונות. כך למשל, בעקבות רצח הבל. על דברי ה' אל קין "קול דְּמִי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה" (בראשית ד, י) קובע המדרש: "רבי יודן אומר יָדָם אֲחִיךָ אֵין כְּתִיב כֹּאן אֵלָּא 'דְּמִי אָחִיךָ', דְּמוּ וְדָם זִרְעִיתִי" (בראשית רבה, כב, ט). לא רק דמו של הבל צועק. מי שהיו צריכים להיוולד ולא נולדו בעקבות הרצח, צועקים מן האדמה.

האחריות לדורות הבאים מוטלת עלינו בייחוד בדורנו זה, בעקבות התפתחויות בטכנולוגיה הגנטית. כולנו מצפים לתשועותיה של הרפואה הגנטית. יתירה מכך, גם בשעתוק הגנטי יש ברכה. אילו היינו יכולים להעניק צאצאים לקרבנות שעברו עיקור בשואה, היה בכך לדעתי מצווה חשובה מאין כמוה. אולם, דורנו לוקח על עצמו הימור מסוכן המסכן את הדורות העתידיים. הטכנולוגיה משנה מינים הקיימים ואף עלולה לסנתז ייצורים חיים כשאין אנו יודעים איזו תוצאות יהיו למעשינו. אין אני חושב חלילה, שאנו צריכים להפסיק את המחקר והיישום. במצב הנוכחי, זה גם בלתי אפשרי, כי השד יצא כבר מן הבקבוק. אם הצדיקים לא יעסקו במחקר הגנטי, יעסקו בו אלו שימכרו את נפשם לשטן בצירי הרשע, אבל עלינו לעשות זאת במודעות ובזהירות. הסכנה קיימת, הגֵנום יכול ליהפך לגיהנום.

המשולש המסוכן: אני, כאן ועכשיו

תרבות ימינו שכחה את סוד "היום לעשותם ומחר לקבל שכר", היא מבוססת על משולש מסוכן: אני, כאן ועכשיו. ט"ו בשבט מציין את המאבק כנגד משולש זה. הוא יום האחריות האקולוגית, המוציאה אותנו מהמעגל של האני והכאן. הוא גם יום האחריות לדורות העתידיים, המנוגד ל"עכשיו". במסורת היהודית מייצג העץ היבט נוסף. בגן העדן נטע הקב"ה "כָּל עֵץ נֹחֵמַד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל". האילן הוא שריד גן העדן המצוי איתנו עד היום. דבר זה מתקשר אל פירוש המופלא של הראי"ה קוק (עולת ראייה עמ' רי) על הפסוק "אֲזַי יִרְנְנוּ עֲצֵי הַיַּעַר מִלִּפְנֵי ה' כִּי בָּא לְשָׁפוֹט אֶת הָאָרֶץ" (דברי הימים א פרק טז, לג). לפי הראי"ה קוק, ביער "בעת אשר העולם מלא תוהו", מתגלה "אי הצדק שבעולם החי". היער "מלא טורפים, אשר החזק רומס את החלש ממנו".

העצים הם עדים לחוקי הג'ונגל, לעוול ולאכזריות הקיימים בטבע, ולפיכך העצים "הרי הם כמתאבלים על גורל הוויתם", הווית היער. הם מרגישים שהם שותפים לפשעים אלה, כאילו הם "מוכנים לסוכך על עולם מלא רשע ושוד". זאת הסיבה שהם מצפים לגאולה, אָז יִרְנְנוּ - כִּי בָּא לְשָׁפוֹט אֶת הָאָרֶץ. ט"ו בשבט מסמל את העובדה שהעולם חייב להשתנות, והמוסר חייב לשלוט בו.

והמוסר כולל את חובותינו לאילנות, שהוא חוב לדורות העתידיים. אם בארזים תיפול שלהבת, אנו ניהפך לאזובי קיר מסכנים. ט"ו בשבט מצווה עלינו לשמוע את זעקת האילנות ולהצילם. האדם מבין את איומי האש הזדונית של מציתי היערות. אולם הוא אינו מבין את הסכנות הנובעות מה"קידמה", מהאש הנשלחת ביערות הטרופיים הרחוקים, על ידי יזמים חקלאיים ותעשייתיים. עלינו לעזור ולהציל את היערות הטרופיים, אך "אילנות עירך קודמים". עלינו להציל את הריאות הירוקות של הערים, פן יעלה עליהם הכורת של גרזני הנדל"ן. ויער ירושלים היא דוגמה בולטת לכך. אָז, לעתיד לבוא, העצים יִרְנְנוּ. היום הם בוכים, מפחד להבות האש, ומפחד הגרזן העלול לשבור את הארזים, וזועקים: הצילו!.